

Obecność motywu prometejskiego w kulturze i sztuce

Mity greckie są pewnego rodzaju kolebką kultury europejskiej. Z ich treści wywodzi się wiele przysłów, sformułowań lub określeń na dane sytuacje, na przykład Stajnia Augiasza, oznaczająca miejsce zaniedbane i nie sprzątane od dawna. To określenie wywodzi się z mitu o Heraklesie, w którym jedno z zadań herosa polegało na wyczyszczeniu stajni Króla Elidy, w której trzymał trzy tysiące wołów. Nie była ona sprzątana do momentu, kiedy Herakles ją oczyścił puszczając przez nią nurt rzeki, ale nie o tym teraz. Artyści przez wieki doszukiwali się znaczenia kulturowego danego mitu i badali motywy w nich zawarte, tak aby móc przekazać w swoim dziele przenośne znaczenie mitu. Patrząc na bieg polskiej historii oraz popularność motywu prometejskiego w naszej ojczystej kulturze można powiedzieć, że jest on jednym z najbliższych Polakom. Pewnie niektórym od razu na myśl przychodzi sylwetka Konrada z trzeciej części "Dziadów" Adama Mickiewicza, jednak na początku zajmijmy się przybliżeniem treści mitu, a następnie przejdziemy do stopniowego analizowania konkretnych przykładów dorobku ludzkości

Mit o Prometeuszu opowiada o zbuntowanym przeciwko bogom greckim tytanie, kierującym się romantycznymi ideałami. Bohater przeżywa ludzką frustrację, spowodowaną postępowaniem Zeusa, co prowokuje w nim chęć zmian. Używa gliny, która symbolizuje ludzkie ciało i łez, oznaczających uczucia, żeby wykreować postać wzorowaną na istotach boskich - człowieka. Istota stworzona przez Prometeusza była bezwątpienia podobna do mitycznych bogów, jednak cechowała ją bezradność wobec ziemskich zagrożeń, dlatego tytan postanowił wykraść bogom Olimpu ogień i przekazać go człowiekowi. Zeusowi nie podobały się poczynania Prometeusza. Namówił bogów do stworzenia alternatywnej osobowości – pięknej i urokliwej Pandory. Podejrzliwy Prometeusz nie przyjął Pandory mimo jej wdzięków. Wbrew koncepcji tytułowego bohatera jeden z jego lekkomyślnych braci, Epimeteusz, poślubił wdzięczną kobietę. Wkrótce Pandora namówiła męża do otwarcia puszki, którą dali jej bogowie. Ze środka wydostały się na świat zgubne w skutkach plagi trawiące świat od zarania. Choroby, kataklizmy i inne przeciwności losu mitycznie można wyjaśnić w tej przypowieści. Prometeusz nie pozostał dłużny w transcendentnym pojedynku. W zemście za spisek bogów uknuł własny, wymierzony przeciwno ojcu wszystkich bogów. Zabił woła i podzielił go na dwie części: jedną częścią było mięso owinięte w skóry, a drugą kości owinięte w tłuszcz. Zgodnie z umową, Zeus miał wybrać jeden fragment woła, wskazując w ten sposób na formę składanych przez ludzi ofiar. Wybrał tłustszą część, w której, jak się okazało były same kości. Dla ludzi Prometeusz zostawił dobre mięso. Król bogów ukarał Prometeusza, przykuwając go do skał Kaukazu. Samotny i zniewolony cierpiał, gdy każdego dnia przylatywał wygłodniały orzeł i wyjadał wątrobę, która każdej nocy odrastała Prometeuszowi. Prometeusz to symbol boga cierpiącego z miłości do ludzi. Ludzie pozbawieni przewodnika stawali się zł. Zeus zesłał na nich potop, ale nie wszyscy zginęli. Ziemia odrodziła się, a ludzie zaczęli znowu funkcjonować. Wkrótce, mimo iż ludzie nie zmieniali postępowania, Zeus przestał nękać ziemię.

Zawarta w tym micie treść odnosi się do różnych pojęć związanych z życiem i wykreowanym obrazem świata. Przedstawiono początki ludzkości, kiedy ludzie byli jeszcze prymitywni, nie posiadali walorów umożliwiających im eksplorację i eksploatację Ziemi. Na podstawie tego mitu wytworzył się również archetyp pewnej ludzkiej postawy, zwanej prometeizmem. Prometeizm to postawa samotnego buntu przeciw istocie wyższej, siłom natury i ograniczeniom wolności ludzkiej. Oznacza bezinteresowne poświęcenie się dla dobra ludzkości, lub danej społeczności. Kierują nim szlachetne pobudki, które są nie zrozumiałe dla otoczenia. Jest charakterystyczną cechą bohatera romantycznego. Mit o Prometeuszu jest

jednym z najbardziej funkcjonalnych w naszej kulturze. Artystów inspirowała postać altruistycznego tytana. Efektem tego były dzieła przedstawiające postawę prometejską, zbuntowanie wobec sił wyższych i uniezależnienie się od nich. Powstały dzieła poetyckie, plastyczne, dzięki którym odbiorca może wyobrazić sobie mitycznego bohatera. Powstało wiele wyobrażeń, będących różnego rodzaju modyfikacją mitu.



Przykładem dzieła malarskiego przedstawiającego nam fragment powieści jest obraz Gustava Moreau pt. „Prometeusz”. Gustav Moreau jest francuskim malarzem żyjącym w latach 1826-1898. Jest czołowym twórcą symbolizmu, czyli kierunku charakteryzującego się próbą wyrażania w dziele tego, czego nie można wyrazić poprzez wykorzystywanie symbolu. Jego obrazy są niezwykle mistyczne, zagadkowe, a zarazem pełne niepokoju. Autor obrazu jest uważany za twórcę surrealizmu, a więc ruchu w sztuce, który cechuje się buntem przeciwko tradycji oraz podkreśleniem swobody twórczej i roli wyobraźni, co częściowo pokrywa się z prometeizmem. Na swoim obrazie Moreau przedstawił Prometeusza, który patrzy dumnym, nienawistnym, ale też pełnym satysfakcji wzrokiem w dal. Można odnieść wrażenie, że nie zwraca uwagi na sępa, który wyjada mu dziurę w brzuchu. Przedstawił tytana jako postać, która ponosi karę za pyrrusowe zwycięstwo (kolejne odniesienie mitologiczne, często używane w języku potocznym), ponieważ Prometeusz wolał poświęcić się dla dobra ogółu, ponosząc przy tym karę, w postaci wiecznych tortur, niż

patrzeć beczynnym na prymitywny żywot ludzi na Ziemi. Autor chciał zobrazować mężczyznę, jako najważniejszą postać na swym obrazie, dlatego też jest postacią pierwszoplanową, największą, najbardziej odzwierciedlającą symbolikę mitologiczną.

Kolejnym odniesieniem mitu w kulturze może być wiersz Leopolda Staffa.

"Wstawszy raz lewą nogą z łóżka Jowisz srogi
Zwołał na zgromadzenie olimpijskie bogi
I rzekł: "Mam tego dosyć! Niech Herkules rusza
I wyzwoli natychmiast z pęt Prometeusza,
Bo czy się wam podoba to, czy nie podoba,
Obrzydła mi już tego pyszałka wątroba
I ten orzeł, co mu ją wieczyście wyżera,
I łańcuchy, i dzikie skały, et cetera."

I poszedł, aby rozkuć go, Herkules z młotem,
Lecz Prometeusz na to: "Ani mowy o tem,
Nie tykaj kajdan, niech ci się nawet nie marzy!
Czy nie widzisz, jak mi z tym Kaukazem do twarzy?"

W wierszu nastrój nadany przez autora jest zupełnie inny niż ten zaprezentowany w micie. Odmienność polega na przedstawieniu mitu w sposób humorystyczny. Mamy do czynienia z reinterpretacją mitu przez autora. Możemy odnieść takie wrażenie, że Prometeusz jest dumny z odbywanej kary i wcale nie wyraża chęci, by ją zakończyć, pomimo łaskawego polecenia Jowisza, który nakazał Heraklesowi rozbicie łańcuchów, którymi tytan został przytwierdzony do skał Kaukazu. Jednak to co łączy ten wizerunek Prometeusza z obrazem romantycznego bohatera jest to, że prezentuje on postawę niepokornego buntownika, który nie poskromi swojej dumy, nawet w obliczu ratunku. Jednak zamiast wzbudzać szacunek i podziw, wywołuje uśmiech na twarzy odbiorcy. Prometeusz zachowuje się groteskowo, kiedy odmawia udzielenia mu pomocy.



Tym razem mamy do czynienia z rzeźbą "Prometeusz" Paula Manshipa, powstałą w 1934r. obecnie stoi w Nowym Jorku przed Rockefeller Center. To posąg, który został wykonany z połączanego brązu. Prometeusz zlatuje z Olimpu na ziemię dając ludziom ogień. Przedstawiony jest wewnątrz okręgu, na którym znajdują się wszystkie znaki zodiaku. Dzieło sztuki jest proste w odbiorze. Tytan został przedstawiony, jako wspaniały dobroczyńca ludzi, który niesie w ręku płomień. Jednocześnie można zauważyć skałę, która symbolizuje góry Kaukazu, gdzie był karany za swój czyn, a sam Prometeusz spogląda w kierunku swojej wątroby, którą dziurawił sęp. Po raz kolejny rzuca się w oczy motyw prometeizmu. Tutaj bohater jest samotny a jego pobudki moralne przerastają i nie są zrozumiałe dla innych.

Jednak przedstawiony na rzeźbie tytan już spodziewa się kary i cierpienia, czego symbolem może być wzrok skierowany na brzuch.

Kanonicznym przykładem wykorzystania motywu prometejskiego w sztuce jest wspomniana wcześniej trzecia część "Dziadów" wybitnego polskiego poety epoki romantyzmu Adama Mickiewicza. Głównego bohatera - Konrada cechuje niewyobrażalne sfrustrowanie otaczającym go światem, co powoduje wyznaczenie przez niego kozła ofiarnego w postaci samego Boga. Potocznie można powiedzieć, że mickiewiczowski bohater zachowuje się niczym dziecko pyskujące rodzicom. Porównanie młodej osoby do omawianego bohatera ma zwrócić uwagę na podobieństwo ich postępowania. W naszym kręgu kulturowym często to właśnie młodzież, wierząca w określone idee jest iskrą zapalną różnego rodzaju przemian społecznych, czy nawet systemowych. W każdym pokoleniu pojawia się element frustracji i chęć radykalnych zmian otoczenia, czego zobrazowaniem jest buntownicza osobowość Prometeusza i Konrada w omawianych tekstach. Obaj bohaterowie z miłości do człowieka gotowi byli zrobić wszystko. Prometeusz występując w kontrze do Zeusa poświęcił dla dobra ludzi swoje życie i ciało, natomiast Konrad bluźniąc przeciw Bogu gotów był poświęcić życie wieczne.

Podsumowując, widzimy, że na podstawie mitu o Prometeuszu powstał motyw zwany prometeizmem, czyli postawy ludzkiej i społecznej polegającej na altruizmie, poświęceniu, cierpieniu w imię wyższych i ponadczasowych idei. Polscy artyści, a szczególnie ci z okresu romantyzmu wykreowali obraz Polaków, jako narodu zbuntowanego przeciwko narzuconej im władzy, narodu zdolnego poświęcić się w imię walki o wolność, narodu, który w efekcie cierpi z powodu heroicznych zrywów. Myślę, że na koniec warto przypomnieć słowa Zbigniewa Herberta, który powiedział, że w społeczeństwie powinni być "wybrańcy - wariaci", którzy poświęcają się dla wartości. Interpretację i ocenę tego zdania oraz postawy prometejskiej pozostawię do oceny każdemu według jego własnego sumienia.

Ćwik Stanisław Grabarczyk